

Mirosław Sadowski
(Uniwersytet Wrocławski)

NASKH – METODA USUWANIA SPRZECZNOŚCI W PRAWIE ISLAMU

ABSTRACT

NASKH – A METHOD OF ELIMINATING DISCREPANCIES IN ISLAMIC LAW

The author of the article conducts an analysis of the concept of *naskh* (abrogation) in Muslim law. By using this method, Islamic jurists were able to eliminate discrepancies from the texts of the two main sources of Muslim law, i.e. the Quran and Sunna. Supporters of the theory of *naskh* trace it to the Quran (Q. 2:106). Conversely, the opponents – who are in the minority – argue that *naskh* does not have any basis in the Quran. Muslim scholars believe that understanding *naskh* is a necessary requirement for the correct application of divine laws, and one of the most important preliminary conditions for the analysis of the Quran's content. In accordance with this conception, *sura* revealed later erases any contradictory contents revealed earlier. Although at first glance the method of eliminating discrepancies in Muslim law appears to resemble the Roman conflict of laws rule, *lex posterior derogat legi priori*, it is a quite unclear and very complicated principle. It is therefore often used for ideological purposes.

SŁOWA KLUCZOWE: naskh, szariat, Koran, sunna, sprzeczność w prawie islamu.

Uwagi wstępne

Próba przybliżenia czytelnikowi, który nie jest wyznawcą islamu prawa muzułmańskiego (prawa islamu, szariatu – używam tych pojęć zamiennie) napotyka na szereg trudności. Praktycznie każdy nowy tekst w tej

materii należałoby poprzedzać przypomnieniem, że prawo muzułmańskie charakteryzuje się dwiema współzależnymi cechami. Po pierwsze: religijnym pochodzeniem („boskim charakterem”) i po drugie: ścisłą więzią przepisów prawa z muzułmańską teologią, moralnością, przepisami kultu i obyczajami, zatem brakiem rozdziału pomiędzy sacrum a profanum. Co znamienne szariat nie jest wytworem islamskiego państwa, ponieważ prawo, w klasycznej islamskiej teorii, jest objawioną wolą Boga, wyświęconym boskim systemem, poprzedzającym i nie poprzedzanym przez państwo muzułmańskie, kontrolującym i kontrolowanym przez muzułmańskie społeczeństwo¹. Tym samym uprawniona jest teza głosząca, że dla muzułmanów prawo islamu jest prawem religijnym ze względu na swoje pochodzenie, a wyznawcy Allaha odnoszą się do niego jak do boskiego objawienia.

Z tych powodów muzułmanie nie uważają prawa za dzieło rozumu ludzkiego, przystosowywane każdorazowo do zmieniających się potrzeb i wzorców społecznych. Według nich prawo jest decyzją Boga, a więc czymś niezmiennym, ponieważ kryterium prawa stanowi Koran i sunna (tradycja proroka), które są stałe. Można zatem stwierdzić, że cywilizację islamu łączy wspólna religia, ufundowana na świętym tekście stanowiącym prawo, którego nie można zmienić². Brak możliwości zmian szariatu jest jednym z głównych problemów z jakim muszą mierzyć się muzułmańscy prawnicy. Uprawnione jest stwierdzenie, że prawo islamu jest nierozdzielnie związane z religią, a przepisy prawne mają w zasadzie sankcję religijną, ponieważ szariat przewiduje wymierzanie czysto prawnych sankcji za niewypełnianie niektórych obowiązków religijnych lub norm moralnych³. Z tego powodu, w charakterze prawnych występują często normy religijno-rytualne lub moralne, chronione sankcją prawną

---

1 N. J. Coulson, *A History of Islamic Law*, New Brunswick, NJ 2011, s. 1–2.

2 Tak też. R. Scruton, *Zachód i cała reszta. Globalizacja a zagrożenie terrorystyczne*, Poznań 2003, s. 8.

3 Np. ustawodawstwo Maroka czy Pakistanu przewiduje odpowiedzialność karną muzułmanów, nie przestrzegających postu w ramadanie. Specjalne sądy w Iranie, powołane do walki z tzw. degradacją moralną, mogą wymierzać karę za sprzeniewierzenie się muzułmańskiej tradycji w ubiorze. Z kolei w Arabii Saudyjskiej specjalna policja religijna – *mutawwa* ściśle kontroluje zachowania wszystkich osób przebywających na terenie tego kraju, zarówno cudzoziemcy i Saudyjczycy muszą ściśle przestrzegać wahhabickiej wersji szariatu, por. Q. Ahmed, *W kraju niewidzialnych kobiet*, Warszawa 2013, *passim*.

gwarantowaną przez państwo. Według prawa muzułmańskiego „każdy grzech” związany z naruszeniem również norm (w swej istocie) moralnych, może być ukarany przez państwowy sąd⁴. W islamie religijne i moralne reguły postępowania obejmują wszystkie czyny człowieka, nie zostawiając miejsca dla norm czysto prawnych⁵. Tym samym w pełni uprawniona jest teza, że dla muzułmanów nie ma linii demarkacyjnej pomiędzy normami religijnymi a prawnymi, w związku z czym dla muzułmańskich teologów-prawników modlitwa może się okazać równie nie skuteczna jak umowa sprzedaży.

Innym rodzajem trudności, powodującym problemy ze zrozumieniem prawa muzułmańskiego jest, będąca konsekwencją „boskiego pochodzenia” i ustalona raz na zawsze hierarchia źródeł tego prawa (o czym niżej).

I trzecim wreszcie problemem, być może najmniej istotnym, są kwestie terminologiczne. Warto jeszcze wskazać, że w islamskim dyskursie prawniczym autorzy wszystkich epok, nawet współcześni, nieustannie odwołują się do argumentów wypracowanych przez autorytety tworzące w dobie średniowiecza, zatem w czasach, kiedy dozwolona była jeszcze w miarę swobodna dyskusja nad interpretacją Koranu i sunny. Ponieważ Koran „zstał” z nieba, to nie może być poddawany krytycznej analizie kontekstualnej czy językowej. Już w średniowieczu muzułmańscy teologowie-prawnicy podjęli decyzję o zaprzestaniu dalszej interpretacji świętej Księgi. Wrota *idżtihad*, osobistego wysiłku interpretacji, zostały zamknięte. Rozpoczął się okres *taqlid* – naśladownictwa. I chociaż nie wiadomo, kto dokładnie zdecydował o tym, że wszystko zostało już wyjaśnione, kwestia ta stanowi ogromny problem dla świata islamu⁶. Po zamknięciu bram *idżtihad*

---

4 L.R. Sjukijajnen, *Muzułmańskie prawo. Woprosy teorii i praktiki*, Moskwa 1986, s. 11.

5 J. Schacht, *An Introduction to Islamic Law*, Oxford 1982, s. 1. Totalny charakter prawa muzułmańskiego, które oddziałuje niezwykle mocno na swoich wyznawców obrazuje przykład jednego z wielkich prawników muzułmańskich, który nigdy nie jadł arbuza, ponieważ nie był w stanie znaleźć w źródłach opisu w jaki sposób czynił to Prorok Mahomet, por. D. B. MacDonald, *Development of Muslim Theology, Jurisprudence and Constitutional Theory*, 1903, przytaczam za: <http://www.sacred-texts.com/isl/dmt/index.htm> [dostęp: 8 września 2012].

6 Jak wywodzi S.K. Samir ostatnim myślicielem, który w ramach dozwolonych środków interpretował islam był żyjący w latach 1058–1111 Abu Hamid Muhammad Al-Ghazali. Por.: S.K. Samir, *Islam. 100 pytań*, [w:] G. Paolucci, C. Eid, *Islam. Sto pytań. Odpowiada Samir Khalil Samir*, Warszawa 2004, s. 18. Al-Ghazali był teologiem, filozofem, mistykiem, prawnikiem i muzułmańskim teoretykiem polityki. W myśl jego koncepcji politycznej szariat jest fundamentem, na którym opiera się funkcjonowanie

pozostało już tylko odwoływanie się do wzorców z przeszłości i poszukiwanie odpowiedzi na pytania prawne w dziełach dawnych mistrzów.

W mojej ocenie poza dyskusją jest fakt, że analizując prawo islamu należy nieustannie mieć na względzie hierarchię jego źródeł. Uczeni muzułmańscy wysuwają tezę, że szariat powstał z czterech głównych korzeni (źródeł):

- Koran – “Słowo Boże”
- Sunna – “Praktyka Proroka”
- Idźma – “Consensus”
- Kijas – “Analogia”

Najbardziej ortodoksyjne odłamy muzułmanów odrzucają idźma i kijas i za źródła uznają tylko dwa pierwsze pojęcia. “Liberałowie” z kolei dodają jeszcze piąte źródło – raj⁷. W zdecydowanej większości nauka za źródła prawa muzułmańskiego uznaje: Koran, sunnę, idźmę i kijas. Warto pamiętać, że spośród wymienionych źródeł szariatu bezwzględne pierwszeństwo przysługuje Koranowi. Pozostałe (przynajmniej w teorii) nie mogą być sprzeczne z postanowieniami Świętej Księgi, bądź proponować odmiennych rozwiązań i mają zastosowanie tylko wtedy, gdy jakaś kwestia nie została w niej uregulowana. Również współczesne ustawodawstwo państw muzułmańskich w pełni akceptuje wpływ islamu na prawo stanowione. Jak trafnie wskazał Zbigniew Landowski, większość konstytucji państw w których dominuje islam zawiera zapisy o supremacji postanowień Koranu i sunny nad prawem stanowionym.⁸ Wzmiankowany autor podkreślił również, że co prawda tylko dwa kraje: Iran i Somalia

---

państwa bożego. W swoich rozważaniach podejmował kwestie jedności władzy duchownej i świeckiej, przekonywał, że rządy w państwie powinny być tak sprawowane, aby wierny muzułmanin mógł jak najlepiej przygotować się do życia przyszłego. Al-Ghazali jest uważany przez muzułmanów za drugi po proroku Mahomecie wielki autorytet islamu. Angelo Scarabel twierdzi, że synteza islamu jakiej dokonał Al-Ghazali może być uznana za *summa theologiae* islamu, idem, *Islam*, Kraków 2004, s. 53.

- 7 Raj – (dosłownie “sąd własny, opinia własna”) oznacza rozumowanie za pomocą którego dawni uczeni uzupełniali przepisy Koranu i sunny dla “dopracowania systemu prawnego”. Szkoły prawa zdefiniowały różne typy rozumowania, zezwalające na legalne opieranie się na indywidualnym sądzie. Sama rola tego osądu była mniej lub bardziej rozległa w zależności od szkoły, która godziła się na jego stosowania. Generalnie wyróżnia się 2 tendencje: tendencję zwolenników indywidualnego sądu (ahl ar-raj), oraz zwolenników tradycji (ahl ar-hadis).
- 8 Z. Landowski, *Polityczny wymiar islamu we współczesnych konstytucjach*, Warszawa 2013, s. 147–148. Jak podkreśla ten autor niekiedy fragmenty Koranu są implementowane do tekstu konstytucji (*ibidem*, s. 149–150).

uznały szariat za najwyższą normę prawa w państwie, to jednak większość państw muzułmańskich uznaje szariat za główne źródło prawa.⁹

Biorąc pod uwagę, że dla muzułmanów szariat ma boskie pochodzenie i że islam jest ostatnią religią objawioną, prawo islamu jest „wieczne” i „ostateczne”, zatem nie może być modyfikowane. Ponieważ nie jest dziełem człowieka i nie może ulec zmianie, studiowanie szariatu polega na „odkrywaniu” jego znaczenia z treści świętej księgi i sunny proroka Mahometa. Człowiek może jedynie dążyć do zrozumienia objawienia, nie może podjąć próby jego modyfikacji lub wymiany. Ta stałość szariatu stała się źródłem problemów w sytuacji, gdy niektóre z treści zawartych w Koranie lub sunnie są ze sobą sprzeczne. Muzułmańscy jurysci musieli zmierzyć się z niezwykle trudnym zagadnieniem. Jak uzasadnić wyższość niektórych wersatów Koranu nad innymi, w sytuacji kolizji norm? Główny bowiem problem polega na tym, że w islamie treści zawarte w Koranie niezależnie od miejsca w którym się znajdują nigdy nie mogą utracić ważności. Muzułmanie uważają bowiem, że ich święta księga słowo w słowo została podyktowana Mahometowi przez Allaha za pośrednictwem archanioła Gabriela i dlatego nie można dokonywać jej interpretacji tak jak czynią to np. chrześcijanie. Z tych względów doktryna nie może się rozwijać po zredagowaniu Koranu a wysiłek muzułmańskich jurystów skupił się na odpowiednim stosowaniu świętych tekstów w określonej sytuacji.

Naskh¹⁰

Próbą rozwiązania problemu dotyczącego sprzeczności w treści Koranu i sunny była wypracowana w toku rozwoju szariatu koncepcja naskh. Arabskie słowa „nasikh” i „mansukh” pochodzą od tego samego źródłosłowa nasakha który oznacza: znieść, zastąpić, wycofać, uchylić, unieważnić. Słowo nasikh (imiesłów czynny) oznacza „uchylający/znoszący”, podczas gdy mansukh (imiesłów bierny) oznacza „uchylony/zniesiony”. W języku technicznym terminy te odnoszą się do pewnych części objawień Koranu, które zostały „uchylone/zniesione” przez inne. Wersety uchylone noszą miano *mansukh*, a uchylające je to *nasikh*.

⁹ *Ibidem*, s. 173.

¹⁰ Niekiedy spotyka się pisownię *nasch*. Termin naskh dosłownie oznacza: zacieranie/zamazywanie/zanikanie, może też oznaczać transkrypcję lub transfer.

Zachodni badacze przekładają termin *naskh* na język angielski używając słowa *abrogation* – abrogacja.¹¹ W języku polskim najczęstszymi synonimami terminu abrogacja są: unieważnienie, zniesienie wydanego prawa, anulowanie przepisu prawnego lub wyroku, uchylene wcześniej podjętej decyzji prawnej, odwołanie, anulowanie decyzji. Na gruncie polskiej nauki prawa w przypadku zniesienia określonej normy prawnej, bądź jej uchylenia i zastąpienia jej nową możemy mieć do czynienia z sytuacją: abrogacji – uchylene „czyste”, całkowite zniesienie normy prawnej bez zastępowania jej nową; obrogacji – uchylene całkowite normy prawnej i zastąpienie jej nową normą lub derogacji – uchylene części normy prawnej i zastąpienie jej nową.¹² W mojej ocenie żaden z powyższych terminów nie oddaje w pełni pojęcia *naskh*, dlatego uważam, że najlepiej pozostać przy oryginalnym terminie lub używać opisowego określenia: metoda usuwania sprzeczności.

Zdecydowana większość uczonych muzułmańskich zarówno dawnych jak i współczesnych dowodzi, że zasada *naskh* dotycząca Koranu i Sunny jest faktem bezspornym i ma swoje uzasadnienie w Świętej Księdze. Zwolennicy pochodzenia *naskh* wprost z Koranu przekonują, że ich poglądy ma oparcie w następujących wersetach:

- *Kiedy znosimy jakiś znak albo skazujemy go na zapomnienie, przyносimy lepszy od niego lub jemu podobny. Czyż ty nie wiesz, że Bóg jest nad każdą rzeczą wszechwładny?*¹³ (II–106),

-
- ¹¹ Por. J. Burton, *The sources of Islamic law. Islamic theories of abrogation*, Edinburgh 1990. Była to przez długi czas jedyna praca poświęcona kwestii *naskh* w języku angielskim. Następna pojawiła się dopiero w 2012 r., a jej autorem był L. Fatoohi; por. L. Fatoohi, *Abrogation in the Qur'an and Islamic law: a critical study of the concept of "naskh" and its impact*, New York 2012. Zdaniem C. Melcherta praca Burтона jest bardzo wartościowa, chociaż autor nie uwzględnił w swoich rozważaniach dwóch istotnych prac klasyków al *naskh*. Szerzej w tej kwestii: C. Melchert, *Qur'anic Abrogation Across the Ninth Century: Shafi'i, Abu Ubayd, Muhasibi, and Ibn Qutaybah*, [w:] *Studies in Islamic Legal Theory*, R. Peters i B.G. Weiss (red.), Brill, Leiden, Boston, Köln 2002, s. 75. Sporo informacji dotyczących zasady abrogacji znaleźć też można w pracy R. Ahmed, *Narratives of Islamic Legal Theory*, Oxford 2012, *passim*.
- ¹² Szerzej na ten temat por. B. Kanarek, *Teoretyczne ujęcia derogacji*, Szczecin 2004, s. 12–13. Jak zauważa wzmiankowana Autorka w polskim języku prawniczym najczęściej używanym terminem jest „derogacja”, *ibidem*.
- ¹³ Wszystkie cytaty z Koranu przytaczam za: *Koran*, z arabskiego przełożył, wstępem i przypisami opatrzył Józef Bielawski, Warszawa 1986. Najpierw podaję numer sury-rozdziału (cyfra rzymska), a następnie numer ajatu-wersetu (cyfra arabska).

- *Bóg ściera to, co chce i utwierdza, co chce. U niego znajduje się Matka Księgi.* (XIII-39),
- *A kiedy my zmieniamy jeden znak na inny – a Bóg wie najlepiej, co zsyła – to oni mówią: „Ty jesteś tylko oszustem!” Lecz większość z nich nie wie.* (XVI-101).

Jak dowodzi Mohammad Akram Rana wszystkie cztery sunnickie szkoły prawa jednomyślnie zaakceptowały koncepcję naskh, jakkolwiek mogą różnić się w szczegółach¹⁴.

Tylko niewielka część autorów odrzuciła pogląd, że zasada naskh ma umocowanie w Koranie¹⁵. Niektórzy muzułmańscy komentatorzy przekonują, cytując mekkańskie wersety Koranu, że boskie prawa nie mogą być ze sobą sprzeczne i dlatego nie mogą się nawzajem uchylać. Żyjący w ubiegłym stuleciu Muhamad Asad (1900–1992 r.), żydowski konwertyta na islam, który urodził się we Lwowie jako Leopold Weiss, lecz później przeszedł z judaizmu na islam (współpracował z pakistańskim prawnikiem i teologiem Muhammadem Iqbalem, a nawet został pakistańskim przedstawicielem w ONZ) przekonywał, że prawnicy epoki klasycznej błędnie odczytali fragmenty dotyczące naskh i dla poparcia swojej tezy przytaczał inny werset Koranu: *Dla nich wieść radosna (o pomysłowości) w życiu na tym i na tamtym świecie. Nie może być zmiany w postanowieniach (słowach) Boga. To jest doprawdy tryumf najwyższy.* (X-64), by uzasadnić pogląd o nieodwołalności treści zawartych w Koranie. Dowodził tym samym, że koncepcja abrogacji nie ma uzasadnienia w źródłach historycznych i należy ją odrzucić¹⁶.

Innym argumentem przytaczanym przeciwko koncepcji naskh są następujące słowa Koranu: *My tobie również zesłaliśmy księgę z prawdą* (V-48). Wystąpienie słowa „prawda” jako atrybutu Koranu w przytoczonym wersecie jednoznacznie wskazuje, że cała treść Koranu jest

¹⁴ M. Akram Rana, *Hanafi Doctrine of Naskh (Abrogation)*, <http://www.sunniforum.com/forum/showthread.php?6594-Hanafi-Doctrine-of-Naskh-%28Abrogation%29> [dostęp: 20 maja 2015].

¹⁵ Por. L. Fatoohi, *Abrogation from Muslim and Non-Muslim Perspectives*, <http://www.quranicstudies.com/law/abrogation-from-muslim-and-non-muslim-perspectives/> [dostęp: 20 maja 2015]. W jego ocenie tradycyjne poglądy na al-naskh odzwierciedlają wyłącznie statyczny sposób pojmowania islamskiej metodologii, ponieważ nie dostrzegają elementów czasu i miejsca w procesie interpretacji i stosowania tekstów; A. Hamid Abu Sulayman, *Crisis in the Muslim Mind*, Herndon, Virginia 1994, s. 49.

¹⁶ M. Asad, *Message of the Qur'an*, Dar al-Andalus, Gibraltar 1993, s. 22–23.

prawdziwa i nie może zawierać sprzecznych treści. Zatem żadne wersety Koranu nie mogą uchylać innych. Przeciwnicy naskh dowodzili, że Koran uchylił jedynie niektóre treści zawarte we wcześniejszych świętych księgach żydów i chrześcijan. Ibn Abi Talib Makki podkreślał, że ten werwet odnosi się do uchylenia przepisów zawartych w objawieniach poprzednich proroków, a nie do prawa objawionego w Koranie.¹⁷

Wśród krytyków koncepcji al naskh doby klasycznej podobne stanowisko prezentował Abu Muslim al-Isfahani (897–967) znany racjonalista ze szkoły mutazylitów. On uzasadniał swoje poglądy cytując następujące słowa Koranu – ...*a przecież to jest Księga wspaniała! Nie przenika do niej fałsz z żadnej strony*¹⁸. Wyjaśniał je w ten sposób, że treści prawne Koranu nigdy nie mogą być fałszywe. Swoiście doprecyzował metodę naskh dowodząc, że powinno się ją rozumieć w kontekście al-takhsis (eliminujący, określający). Jednakże inni znawcy Koranu nie podzielali stanowiska Abu Muslima al-Isfahaniego i wyraźnie odróżniali al naskh od al-takhsis. Według nich pojęcia te odnoszą do dwóch różnych kwestii. Natomiast Al-Isfahani twierdził, że wszystkie wersety dotyczące naskh w Koranie nie są w rzeczywistości niczym więcej niż takhsis (kwalifikacja lub doprecyzowanie) jednego tekstu przez inny.¹⁹ Al-Isfahani przekonywał, że wersety, które uchodzą za unieważnione w rzeczywistości były objawione w późniejszym terminie, to jest w czasach działalności Mahometa w Medynie, aby doprecyzować i wyjaśnić wersety mekkańskie, zatem objawione na innym etapie rozwoju społeczności muzułmańskiej. W jego ocenie Koran mógł co najwyżej uchylić objawienia zawarte w świętych księgach chrześcijan i żydów. Ponieważ islam jest ostatnią religią a Mahomet ostatnim z proroków, Pieczęcią Proroków, nie będzie innego objawienia po Koranie, dlatego też żadne treści zawarte w Koranie nigdy nie mogą być unieważnione.²⁰ Współczesny krytyk koncepcji naskh Israr Ahmad Khan podsumowując stwierdził, że w większości przypadków, wersety

---

17 I. Ahmad Khan, *Arguments for Abrogation in the Qur'an: A Critique*, <http://iiit.org/Research/ScholarsSummerInstitute/TableofContents/ArgumentsforAbrogationintheQuranACritique/tabid/241/Default.aspx> [dostęp: 20 maja 2015].

18 Koran, XLI-42.

19 T. Ushama, *The Phenomenon of al-Naskh: a Brief Overview of the Key Issues*, „Jurnal Fiqh” 2006, nr 3, s. 123. Podobne stanowisko w XX wieku prezentował Sayyid Qutb, autor niezwykle wpływowy wśród radykalnych muzułmanów w XX i XXI wieku; *ibidem*, s. 119–120.

20 *Ibidem*, s. 124.

Koranu używane jako argumenty na korzyść teorii uchylenia są błędnie cytowane, ponieważ ani Bóg, ani Jego Prorok nigdy jednoznacznie nie wywiedli, że ten lub inny werset świętej księgi stracił ważność.²¹

Pozostając przy zdaniu większości uczonych, którzy aprobują koraniczne pochodzenie naskh warto przytoczyć pogląd niemieckiego konwertyty na islam i badacza tej religii, Ahmada von Denffera (ur. 1949 r.), który akcentował znaczenie abrogacji dla prawa islamu. Denffer przekonywał, że zrozumienie naskh jest koniecznym warunkiem właściwego zastosowania boskich praw i jednym z najważniejszych warunków wstępnych do analizy treści zawartych w Koranie²². Znajomość al-nasikh wa al-mansukh jest bardzo ważna, ponieważ dotyczy prawidłowego i dokładnego stosowania prawa boskiego. Ta kwestia jest szczególnie istotna w przypadku objawień zawierających zagadnienia prawne. Wiedza dotycząca zasady naskh jest niezbędnym warunkiem wstępnym dla tafsir (wyjaśniania, komentowania) Koranu oraz stanowi jeden z najważniejszych warunków wstępnych zrozumienia i stosowania prawa islamskiego (szariatu i hukm – wydawania orzeczeń prawnych). Pozwala poznać historyczny rozwój islamskiego systemu prawnego. Ponadto pomaga zrozumieć znaczenie danego ajatu – wersetu w Koranie. Żadna osoba, która nie posiadała wiedzy w kwestii naskh nie może wyjaśniać Koranu ani wydawać wyroków na podstawie szariatu²³.

Wagę i znaczenie przytoczonych powyżej tez wspiera tradycja pochodząca z czasów czwartego kalifa sprawiedliwego Alego ibn Abu Taliba. Ali, zięć, kuzyn i jednocześnie czwarty następca Mahometa, usunął z meczetu człowieka, który nie posiadał wiedzy na temat naskh a próbował odpowiadać na pytania dotyczące treści zawartych w Koranie.²⁴

Wśród zwolenników teorii naskh panuje konsensus głoszący, że al-naskh dotyczy wyłącznie tych wersetów, które są związane z nakazami (awamir) bądź zakazami (nawahy),²⁵ należy jednak pamiętać, że zakaz ma zawsze pierwszeństwo przed przyzwoleniem. Zgodnie z regułą temporalności rządzącą koncepcją naskh, tekst wprowadzony do obrotu prawnego później uchyla wcześniejszy. Słynny sunnicki prawnik Abū 'Abdullāh

21 I. Ahmad Khan, *Arguments for Abrogation in the Qur'an...*, op. cit.

22 A. von Denffer, "Asbab al Nuzul" and "Al-Nasikh wal-Mansukh," *Ulum al-Qur'an: An Introduction to the Sciences of the Qur'an*, Leicester 1989, chap. 5.

23 T. Ushama, *The Phenomenon of al-Naskh...*, op. cit., s. 106.

24 *Ibidem*, s. 107.

25 *Ibidem*. Por. też M. Bedir, *Al-Jassas*, [w:] *Islamic Legal Thought: A Compendium of Muslim Jurists*, D. Powers, S. Spectorsky, O. Arabi (red.), Leiden 2013, s. 164–165.

Muḥammad ibn Idrīs al-Shāfiʿī (767–820), ojciec założyciel jednej z czterech sunnickich szkół prawa, dowodził że naskh dotyczy rezygnacji z jednego obowiązku (fard) na rzecz innego.²⁶ Prawnik ten był pierwszym uczonym, który usystematyzował zasady dotyczące naskh.²⁷ Wielkie zasługi dla rozwoju koncepcji naskh położył wybitny prawnik szkoły hanafickiej Abu Bakr Ahmad bin Ali al-Razi (917–981) lepiej znany jako al-Jassas, al-Razi albo al-Hanafi. Autor ten ograniczał analizę naskh do szariatu i stwierdzał, że „Naskh jest konkretną normą prawną, o której myślano, że będzie obowiązywała wiecznie, ale późniejsza norma prawna uchylila jej obowiązywanie.”²⁸

Wiedzę na temat naskh muzułmańscy uczeni czerpią z tradycji pochodzącej od Mahometa i jego Towarzyszy, z zasady idḡmy – konsensusu uczonych w kwestiach al-nasikh lub al-mansukh oraz z wiedzy o kolejności poszczególnych objawień zawartych w Koranie. Inne sposoby nie są akceptowane ponieważ al-nasikh został ustalony w czasach Mahometa.²⁹

Islamscy juryści przekonują, że sama idea naskh jest prosta: dwie sprzeczne zasady nie mogą obowiązywać w tym samym czasie, lecz co najwyżej w różnych ramach czasowych. Aby rozwiązać niezgodności, jedna zasada musi ustąpić drugiej. Treść rozstrzygnięcia musi także jednoznacznie wskazać, która część objawienia jest nasikh i która jest mansukh, to znaczy, który werset zawiera treści unieważniające a którego treść jest unieważniana.³⁰ Przez termin naskh należy zatem rozumieć zawieszenie (unieważnienie) obowiązywania lub zastąpienie jednego nakazu szariatu przez inny, pod warunkiem, że ten drugi jest późniejszego pochodzenia i że oba zostały ustanowione niezależnie od siebie.

Według Israra Ahmada Khan’a brak jest jednolitej definicji terminu naskh na gruncie szariatu³¹. Żyjący w XII wieku teolog i prawnik Abd

26 C. Melchert, *Qur’anic Abrogation...*, *op. cit.*, s. 82.

27 Por. M. Akram Rana, *Hanafi Doctrine of Naskh (Abrogation)*, <http://www.sunniforum.com/forum/showthread.php?6594-Hanafi-Doctrine-of-Naskh-%28Abrogation%29> [dostęp: 20 maja 2015].

28 Przytaczam za: M. Akram Rana, *Hanafi Doctrine of Naskh*, *op. cit.* Sławne dzieło al-Raziego Usul al-Fiqh (Usul al-Jassas) w dużej części poświęcone było problematyce naskh. W kwestii poglądów al-Jassas’a na prawo por. A.M. Emon, *Islamic Natural Law Theories*, New York 2010, s. 45–50.

29 C. Melchert, *Qur’anic Abrogation*, *op. cit.*, s. 106.

30 A. von Denffer, *An Introduction to the Sciences of the Qur’an*, http://www.islamicbulletin.org/free_downloads/quran/ul_umal_quran.pdf [dostęp: 20 maja 2015].

31 Tak: I. Ahmad Khan, *Arguments for Abrogation...*, *op. cit.*

al-Rahman ibn Muhammad ibn'Alī Abu al-Faraj ibn al-Jawzī zaproponował pięć warunków dla zaistnienia uchylecia. Po pierwsze, treści regulujące tą samą kwestię w wersecie uchylającym i uchylanym powinny być ze sobą sprzeczne. Po drugie, należy uchylić orzeczenie chronologicznie poprzedzające uchylającą decyzję. Wiedza o kolejności objawień może pochodzić od samego Boga, lub być przekazana za pośrednictwem informacji historycznych. Po trzecie, uchylone orzeczenie powinno być częścią prawa islamskiego. Po czwarte, wyrok uchylający powinien być również częścią prawa islamskiego. Po piąte, uzasadnienie dla uchylającego orzeczenia powinno być co najmniej tak silne, jak orzeczenie uchylane lub silniejsze od niego. W przypadku wątpliwości co do tego, który werset jest nasikh a który mansukh unieważnienie nie występuje.³²

Co znamienne i trudne do zrozumienia dla badaczy pochodzących z Okcydentu teoria al-naskh głosi, że zarówno werset uchylany jak i uchylający pozostają w Koranie³³. W takiej sytuacji odnośnie wersetu 39 zamieszczonego w surze XIII nie możemy mówić o przypadku naskh w Koranie. Interpretacja słów: *Bóg ściera to, co chce i utwierdza, co chce. U niego znajduje się Matka Księgi*, prowadzi do wniosku, że nie ma miejsca w Koranie dla treści usuniętych z niego przez Allaha.

Szyickie poglądy na naskh przedstawił Sayyid Abu al-Qasim Al-Musavi Al-Khu'i.³⁴ W jego ocenie muzułmańscy uczeni są zgodni, że uchYLENIE nie może być ustanowione przez pojedynczy hadis, a zgodny z szariatem naskh może mieć miejsce w trzech przypadkach:

1. Reguła ustanowiona w Koranie może być uchylona przez konsekwentnie i nieprzerwanie przekazywaną tradycję, lub ostateczny konsensus, który pokazuje, że uchYLENIE zostało dokonane na podstawie opinii pochodzących od nieomylnego proroka lub imama. Warto wiedzieć, że szyici nigdy nie zamknęli możliwości interpretacji (bram idhti-had), ponieważ ich imamowie cały czas mogą interpretować szariat.
2. Reguła ustanowiona w Koranie może być uchylona przez inny werset, który wprost zmienia regułę uchylaną i stanowi podstawę do jej unieważnienia.

³² Przytaczam za *ibidem*.

³³ Z podobną sytuacją mamy do czynienia w konstytucji USA w przypadku XXI i XVIII poprawki, gdzie poprawka XXI jest al nasikh – uchylająca, a poprawka XVIII wal mansukh. Obie poprawki pozostały w Konstytucji.

³⁴ S. Abu al-Qasim Al-Musavi Al-Khu'i, *The Prolegomena to the Qur'an/savi al Khu'i*, przeł. A.A. Sachedina, Qum Iran 2007.

3. Reguła ustanowiona w Koranie może być uchylona przez inny werset, sprzeczny z nią, ale który został objawiony później. Stąd objawiony później werset jest uważany za znoszący ten objawiony wcześniej.³⁵

Poziomy i obszary naskh

Mając na uwadze hierarchię źródeł prawa islamscy prawnicy rozważali, czy teksty zawarte w różnych źródłach mogą się wzajemnie unieważniać. W toku tej dyskusji głos zabierały wielkie autorytety islamu. Dla przykładu można tutaj wskazać poglądy wzmiankowanych wcześniej Al-Shafi'iego i Al-Ghazalego. Pierwszy z nich przekonywał, że Koran uchyla tylko Koran, a sunna nie może uchylać Koranu.³⁶ Z kolei Al-Ghazali dowodził, że sunna (praktyka Proroka) może modyfikować, a nawet unieważnić Koran.³⁷ W konsekwencji w kwestii natury al-naskh ukształtowały się następujące stanowiska, które wyłożył Ahmad bin Muhammad an-Nahas, egipski prawnik ze szkoły szafickiej (zm. ok. 1515 r.):

- Koran znosi tak Koran jak i sunnę,
- Koran może anulować inne wersety Koranu, a sunna nie może anulować Koranu,
- sunna może znosić zarówno Koran jak i inną sunnę,
- sunna znosi sunnę, ale nie Koran.

W ocenie tego autora pojawiają się również poglądy głoszące, że nie należy tworzyć takich uogólnień, ale badać każdą sprawę indywidualnie.³⁸

Skrupulatna analiza Koranu, której dokonał Abu al-Qasim Hibat Allah ibn Salamah ibn Nasr ibn Ali (zm. 1019 r.), w swojej pracy *al-Nasikh wa al-Mansoukh*” (Znoszący i Znoszony) upoważniła go do postawienia tezy, że spośród 114 sur (rozdziałów) Koranu, tylko 43 jest wolnych od wpływu doktryny naskh.³⁹ Autor ten dowodził, że punktem wyjścia wszelkich dociekań na temat Koranu jest nauka o abrogacji (unieważnia-

³⁵ *Ibidem*, s. 192–193.

³⁶ L.A. Khan, *Jurodynamics of Islamic Law*, „Rutgers Law Review” 2009, Vol. 61:2, s. 269.

³⁷ *Ibidem*.

³⁸ D. Bukay, *Pokój czy džihad? Zasada abrogacji*, <http://www.euroislam.pl/index.php/2012/03/pokoj-czy-dzihad-zasada-abrogacji/> [dostęp: 3 grudnia 2014].

³⁹ A. Al Araby, *Nauka o unieważnieniu w Koranie*, <http://www.euroislam.pl/index.php/2011/08/nauka-o-uniewaznieniu-w-koranie/> [dostęp: 3 grudnia 2014].

niu) poszczególnych wersetów. W jego ocenie w Koranie wskazać można 43 rozdziały, w których nic nie jest zawieszane, 6 rozdziałów w których mowa o abrogacji, same jednak nie są anulowane, 40 rozdziałów ze zmienionymi słowami, lecz nienaruszoną treścią oraz 25 rozdziałów, w których zmienione zostały nie tylko słowa, lecz również ich sens.⁴⁰ Przyjęcie tych ustaleń prowadzi do wniosku, że każdy kto akceptuje Koran, jako wiarygodne źródło może potraktować dosłownie jedynie jego 43 sury. Tym samym przeważająca część jego sur nie może być traktowana dosłownie. Unieważnione ajaty są wymieszane z obowiązującymi i tylko znawca koncepcji al-nasikh w al-mansukh posiada wiedzę na temat tego, który obowiązuje. Współczesny krytyk islamu, ibn Warraq nie bez złośliwości zauważył, że doktryna unieważniania jest bardzo przydatna w wybawianiu uczonych z kłopotów dotyczących sprzecznych treści w Koranie.⁴¹

Wśród badaczy muzułmańskich nie ma pełnej zgody co do ilości wersetów koranicznych, które zostały unieważnione przez inne wersety bądź czyny lub wypowiedzi Mahometa. Część z nich przekonuje, że takich ajatów jest ponad dwieście, podczas gdy inni ograniczają ich ilość do jednej cyfry. Kwestia dotycząca ilości i treści uchylonych wersetów dzięki zastosowaniu metody naskh była przedmiotem wielu sporów pomiędzy muzułmańskimi prawnikami, których ślady znaleźć można już w pracach uczonych doby klasycznej.⁴²

Koncepcja naskh pozwalała muzułmańskim prawnikom usuwać sprzeczne regulacje zawarte w Koranie, które dotyczyły w szczególności następujących problemów: kierunku modlitwy, stosunków seksualnych w Ramadanie, postu w Ramadanie, spraw spadkowych, ilości żon Mahometa, cudzołóstwa i nierządu, kamienowania cudzołożników, okresu oczekiwania (iddah) przez kobiety, których małżeństwo ustało, modlitwy nocnej, ablucji a zwłaszcza dżihadu – prowadzenia walki z niewiernymi.

Sposoby usuwania sprzeczności przy zastosowaniu metody naskh można podzielić na trzy kategorie, z których pierwsza jest niezwykle trudna do zaakceptowania przez badacza pochodzącego z kultury prawnej Okcydentu.

40 D. Bukay, *Pokój czy dżihad?*, op. cit.

41 Ibn Warraq, *Dlaczego nie jestem muzułmaninem*, Warszawa 2013, s. 165.

42 Por. L. Fatoohi, *Abrogation from Muslim and Non-Muslim Perspectives*, <http://www.quranicstudies.com/law/abrogation-from-muslim-and-non-muslim-perspectives/> [dostęp: 3 grudnia 2014].

Pierwsza kategoria dotyczy bowiem wersetów w których zarówno treść, jak i moc prawna przepisu zostały usunięte ze Świętej Księgi. Przykład tej formy naskh można znaleźć w komentarzu Ansa Ibn Adela Malika, który przekonywał, że za życia Mahometa, czytano Surę, która miała podobną objętość co Sura IX. Później wywodził, że przypomina sobie jedynie jeden werset z tej Sury – *Jeśli syn Adam ma dwie doliny złota, powinien pożądać trzeciej. Jeśli natomiast ma trzy, powinien pożądać czwartej. Nic nie wypełni brzucha syna Adama z wyjątkiem brudu, a Allah zaakceptuje skruchę, od tych którzy pokutują*. Wymienione treści nie znalazły się jednak w Koranie. Kolejnym potwierdzeniem tej formy naskh jest komentarz Abdullaha Ibn Massouda, uznanego autorytetu w przekazywaniu tradycji Mahometa, który powiedział, że Mahomet wyrecytował dla niego słowa, które on zapamiętał i zapisał w swoim Koranie. Jednakże następnego dnia zauważył ze zdziwieniem, że werset zniknął. Prorok wytłumaczył mu, że treść tego wersetu została usunięta.⁴³

Inny jeszcze przypadek tej kategorii naskh znaleźć można w wypowiedzi ukochanej żony Mahometa Aiszy, która przekonywała, że w Koranie zawarte były słowa, zgodnie z którymi mężczyzna, który ssął dziesięć razy pierś swojej matki mlecznej, nie może jej poślubić. Ostatecznie w Koranie zredagowanym po śmierci Mahometa ograniczono tę liczbę do pięciu.⁴⁴

Druga kategoria dotyczy wersetów, których treść została usunięta z Koranu, ale ich moc prawna nadal obowiązuje. Najbardziej znanym przykładem tego rodzaju naskh jest kwestia dotycząca kamienowania cudzołożników, określana w języku arabskim jako ajat al-rajm. Pomimo tego, że w Koranie karą za cudzołóstwo jest sto batów, zarówno dla cudzołożnika jak i cudzołożnicy, to zgodnie z szariatem karą za to przestępstwo jest śmierć poprzez ukamienowanie. W tej materii mamy zatem do czynienia z przypadkiem uchylecia Koranu przez sunnę. Zgodnie bowiem z islamską tradycją uznany przekaziciel hadisów Abdullah bin Abbas poinformował, że Umar bin Chattab, drugi kalif sprawiedliwy dowodził, że: Połaniec Allaha utrzymał karę ukamienowania na śmierć, pomimo tego, że nie znajdujemy kary ukamienowania w Księdze Allaha. Ci, którzy zaniedbują tego obowiązku przewidzianego przez Boga błądzą.

⁴³ Przytaczam za: A. Al Araby, *Nauka o unieważnieniu w Koranie*, <http://www.euro-islam.pl/index.php/2011/08/nauka-o-uniewaznieniu-w-koranie/> [dostęp: 3 grudnia 2014].

⁴⁴ A. von Denffer, *An Introduction to the Sciences of the Qur'an...*, *op. cit.*

Ukamienowanie jest obowiązkiem ustanowionym w księdze Boga dla żonatych mężczyzn i zamężnych kobiet, którzy dopuścili się cudzołóstwa, a ich wina została dowiedziona przez czterech świadków, przyznanie się do przestępstwa lub w przypadku ciąży pozamałżeńskiej.⁴⁵ Kara ukamienowania za cudzołóstwo, którego dopuściły się osoby pozostające w związku małżeńskim, choć nie występuje w Koranie, została utrzymana w sunnie dzięki tradycji, której przestrzegali Mahomet.

Innym przykładem unieważnienia treści Koranu przez sunnę jest nakaz dotyczący ablucji⁴⁶, zgodnie z jego treścią obowiązek obmycia stóp aż do kostek został zastąpiony przez przetarcie zewnętrznych powierzchni butów.⁴⁷

Trzecia kategoria dotyczy wersetów, które przestały obowiązywać, ale ich treść pozostała częścią Koranu. W tym przypadku mamy do czynienia z problematyką regulacji dotyczących iddah (okresu oczekiwania) przez kobietę po ustaniu małżeństwa, postu⁴⁸, kierunku modlitwy⁴⁹, spadku i dziedziczenia, liczby świadków przy cudzołóstwie, ilości żon Mahometa⁵⁰, przebaczenia dostępnego dla politeistów, czy możliwości spożywania alkoholu. Odnośnie problemu iddah werset 234 sury II (jest on al nasikh) uchylił werset 240 tej sury (jest on wa al mansukh), dzięki

---

45 Por. *Sahih Muslim*, III, nr 4194, cyt. za: *The Translation of the Meanings of Summarized Sahih Muslim*, Riyadh 2000, s. 527; *Sahih Bukhari*, VIII, nr 816, cyt. za: http://www.call-to-monotheism.com/the_quranic_verse_on_stoning [dostęp: 3 grudnia 2014]. Por. też A. von Deffner, *An Introduction to the Sciences of the Qur'an...*, op. cit.; C. Melchert, *Qur'anic Abrogation...*, op. cit., s. 85.

46 O wy, którzy wierzyście! Kiedy stajeście do modlitwy, to obmyjcie wasze twarze i ręce aż do łokci; przetrzyjcie lekko wasze głowy, a nogi myjcie – aż do kostek, (Koran, V-6).

47 Przytaczam za: M. Akram Rana, *Hanafi Doctrine of Naskh*, op. cit.

48 Wersety 184 i 185 sury II zezwoliły na wykupienie się od postu lub poszczenie w innym terminie niż Ramadan przez osoby chore lub będące w podróży.

49 Istnieją wersety, które wskazują Jerozolimę, jako kierunek modlitwy, ale zostały one unieważnione, przez werset 144 sury II, w którym Allah nakazywał wiernym zwracać się podczas modlitwy w kierunku Mekki. Potwierdzają to następujące słowa: *Zwróć więc twą twarz w kierunku świętego Meczetu. I gdziekolwiek się znajdziecie, zwracajcie się twarzami w jego kierunku.* Meczet Święty (Masjid al Haram) znajdował się w Mekce, a meczet Daleki w Jerozolimie.

50 Jak wiadomo wierny wyznawca islamu może mieć maksymalnie cztery żony, sura IV w wersecie 3 głosi: *Żenicie się zatem z kobietami, które są dla was przyjemne – z dwoma, trzema lub czterema.* Reguła ta nie dotyczyła jednak Mahometa, był to tzw. przywilej Proroka, o którym wypowiada się Allah w wersetach 50 i 52 sury XXXIII.

czemu iddah trwa cztery miesiące i dziesięć dni, a nie rok. Interesującym przykładem zastosowania metody naskh jest kwestia zakazu picia wina, który początkowo nie był jednoznacznie sformułowany.⁵¹ W swoisty sposób tłumaczą to muzułmańscy egzegeci, którzy przekonują, że Allah objawił Koran za pośrednictwem Proroka stopniowo, w ciągu dwudziestu trzech lat, ponieważ wiedział, że człowiek nie może przyjąć i zaakceptować wszystkich nowych zakazów jednocześnie. Dla wygody wiernych zsyłał swoje objawienie krok po kroku, aby dać im czas na przyzwyczajenie się do nowego prawa. Dzięki metodzie al-naskh udało się eliminować sprzeczne zasady objawione przez Allaha, ponieważ nowsze uchylały te wcześniejsze. Dzięki temu muzułmanie mogli bez większych trudności zaakceptować zmiany.⁵²

Kwestie dotyczące dziedziczenia zostały uregulowane w wersetach 11 i 12 sury IV, które uchylili wcześniejsze rozstrzygnięcia zawarte w wersecie 180 sury II, którego słowa: *Zostało wam przepisane, kiedy którego z was nawiedzi śmierć, a zostawia on jakieś dobra, sporządzenie testamentu dla rodziców i bliskich krewnych, według uznanego zwyczaju. To jest obowiązek bogobojnych!*, uwzględniały prawo zwyczajowe przedislamskich Arabów.

Innym przykładem zastosowania naskh jest problem postępowania dowodowego przy oskarżeniu o cudzołóstwo. Zasada generalna zamieszczona w wersecie 15 sury IV stanowi, że niezbędne są zeznania czterech męskich świadków.⁵³ Reguła ta została uchylona w przypadku oskarżenia o cudzołóstwo pomiędzy samymi małżonkami. W tej sytuacji oskarżający musi złożyć czterokrotną przysięgę potwierdzającą własne słowa.⁵⁴

51 Werset 90 sury V głosił: *O wy, którzy wierzyacie! Wino... – to obrzydliwość wynikająca z dzieła szatana*, tym samym jego treść uchylała werset 43 sury IV: *O wy, którzy wierzyacie! Nie zbliżajcie się do modlitwy, kiedy jesteście pijani*, i werset 219 sury II: *Będą ciebie pytać o wino i grę majsir. Powiedz: W nich jest wielki grzech i pewne korzyści dla ludzi; lecz grzech jest większy aniżeli korzyść*.

52 W tak pokrętny sposób wyjaśnia analizowaną kwestię Ali Ünal, por. *Koran z interpretacją i przypisami w języku polskim*, przekład z języka arabskiego na język angielski Ali Ünal, przekład z języka angielskiego na język polski J. Surdel, Warszawa 2013, s. 109. Por. też T. Ushama, *The Phenomenon of al-Naskh...*, *op. cit.*, s. 131.

53 *A wobec tych spośród waszych kobiet, które popełniły wszeteczeństwo, zażądajcie świadectwa czterech spośród was. I jeśli oni poświadczą, to trzymajcie je w domach, dopóki nie zabierze ich śmierć albo też póki Bóg nie przygotuje dla nich jakiegś innej drogi*.

54 Por. Koran, XXIV–6, gdzie jest napisane: *A ci, którzy oskarżają swoje żony, a nie mają świadków oprócz siebie samych, złożą przed Bogiem czterokrotne świadectwo, iż są prawdomówni*.

Problem tolerancji religijnej i dżihadu

Niezwykle istotnymi zagadnieniami jakie pojawiają się przy analizie muzułmańskiej koncepcji naskh są tolerancja religijna i wojna z niewiernymi – dżihad.⁵⁵ Duża grupa autorów kierujących się politycznie motywowaną poprawnością, jeszcze częściej naiwnością, a niekiedy nawet złą wolą zupełnie na serio głosi hasła określające islam jako religię pokoju zupełnie pomijając treści nawołujące do agresji i przemocy. Wzmiankowani badacze dla uzasadnienia swoich poglądów przywołują wyłącznie te wersety, które odznaczają się tolerancją i poszanowaniem dla innych religii i ich wyznawców. Skrupulatni uczeni wyliczyli, że w Koranie istnieje ponad 110 wersetów⁵⁶ nawołujących do tolerancji wobec wyznawców innych religii. Najbardziej znane z nich głoszą: *Nie ma przymusu w religii* (Koran, II-256) oraz *Z tego to powodu przepisaliśmy synom Izraela: „Ten, kto zabił człowieka, który nie popełnił zabójstwa i nie szerzył zgorszenia⁵⁷ na ziemi, czyni tak, jakby zabił wszystkich ludzi. A ten, kto przywraca do życia człowieka, czyni tak, jakby przywracał do życia wszystkich ludzi”*. (Koran, V-32).

Autorzy odwołujący się do tych wersetów, świadomie lub z niewiedzy pomijają regułę naskh, która decyduje o tym, jakie treści zawarte w Koranie są obowiązujące dla wiernych, a ważność których została uchylona. Zgodnie z wypracowaną przez muzułmańskich prawników metodą usuwania sprzeczności, jednym z podstawowych sposobów jest reguła temporalności. To znaczy, że werset objawiony później uchyla werset objawiony wcześniej. Trzymając się tej zasady należy dojść do wniosku, że wszystkie wersety dotyczące tolerancji wobec niemuzułmanów zostały unieważnione dwoma wersetami sury IX (Skrucha). Co znamienne jest to jedyna sura w Koranie, która nie zaczyna się od słów: *W Imię Boga Miłosiernego i Litościwego!* Zdecydowana większość badaczy jest zgodna co do tego, że Skrucha jest ostatnią, lub przedostatnią surą przekazaną

55 Szerzej na temat dżihadu por. M. Sadowski, *Dżihad – święta wojna w islamie*, w: *Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego*, 8 (5) 2013, s. 29–47.

56 I.A. Khan, *Arguments for Abrogation...*, *op. cit.* Abdullah al Araby przekonuje, że takich wersetów jest 124; A. Al Araby, *Nauka o unieważnieniu w Koranie...*, *op. cit.*

57 Należy w tym miejscu wyjaśnić, że zgodnie z islamską zasadą fasad (po arabsku: zepsucie) zgorszenie sieje każdy, kto nie przestrzega norm szariatu, np. pije alkohol, spożywa wieprzowinę, kwestionuje prorocstwo Mahometa, wierzy w ukrzyżowanie Jezusa, itp.

Mahometowi. Jej objawienie miało miejsce w 631 roku, w Medynie, gdy prorok był u szczytu potęgi i władzy.⁵⁸

Wersety uchylające przytoczone wyżej pokojowe i tolerancyjne treści dzięki zastosowaniu metody naskh zostały unieważnione przez dwa wersety sury dziewiątej, które zostały nazwane przez islamskich autorów *ajat al-sajf* i *ajat al-qital*. Pierwszy z nich nazywany werselem miecza głosi: *A kiedy miną święte miesiące, wtedy zabijajcie batwochwalców, tam gdzie ich znajdziecie; chwytajcie ich, oblegajcie i przygotowujcie dla nich wszelkie zasadzki!* (IX–5). Drugi zwany werselem walki stanowi: *Zwalczajcie tych, którzy nie wierzą w Boga i w Dzień Ostatni, którzy nie zakazują tego, co zakazał Bóg i Jego Posłaniec, i nie poddają się religii prawdy – spośród tych, którym została dana Księga – dopóki oni nie zapłacą daniny własną ręką i nie zostaną upokorzeni.* (IX–29). Wielu muzułmańskich autorów, zarówno doby klasycznej jak i w czasach nam współczesnych z pełnym przekonaniem potwierdzało to stanowisko. Dla przykładu wskażę kilka najbardziej reprezentatywnych poglądów, głoszonych przez najbardziej uznane autorytety. W dziele Ismaila ibn Kathira (1300–1373) – Tafsir Kathir, autora jednego z najbardziej poważanych komentarzy do Koranu, na temat wersu 9:5 czytamy, że *pierwszy kalif Abu Bakr al-Siddiq posturował się tym oraz innymi wersetami, żeby uzasadnić walkę z każdym, kto nie płacił religijnych podatków lub nie przechodził na islam.* Z kolei Jalal al-Din al-Suyuti (1445–1505) dowodził, że wszystkie słowa o wybaczeniu i pokoju w Koranie zostały unieważnione przez werselem 9:5, który nakazuje muzułmanom walkę z niewiernymi i ustanowienie bożego królestwa na ziemi. Analogicznie wypowiedział się Muhammad Sa'id Ramadan al-Buti (1929–2013), autor kilkudziesięciu książek dotyczących religii, prawa i filozofii, uznany autorytet w świecie sunnickiego islamu w XX wieku, który stwierdził, że:

werset 9:5 potwierdza, że święta wojna, która jest wymogiem islamskiego prawa, nie jest wojną obronną, ponieważ zgodnie z prawem może też być wojną ofensywną. To jest najważniejsza i najbardziej honorowa ze wszystkich świętych wojen. Jej celem jest sławienie słowa bożego,

---

⁵⁸ Wielu autorów podkreśla, że wersety objawione w Mekce, zatem w czasach, kiedy Mahomet nie posiadał władzy, głoszą treści tolerancji i pokoju, natomiast te zesłane w Medynie, zatem w czasie kiedy Prorok był uznanym przywódcą religijnym i sprawował władzę polityczną, mają zupełnie odmienną treść.

tworzenie islamskiego społeczeństwa i ustanowienie boskiego królestwa na ziemi, bez względu na to, jakich środków by to nie wymagało.⁵⁹

Wnioski

Kwestia prawidłowego stosowania metody al-naskh jest w mojej ocenie niezwykle istotna dla właściwego rozumienia zarówno szariatu – prawa muzułmańskiego, jak i treści związanych z dżihadem i dawah (propagowaniem islamu), są one zresztą częścią szariatu. Islamscy juryści dzięki zastosowaniu tej metody mogli usuwać sprzeczności w treściach dwóch głównych źródeł prawa muzułmańskiego – Koranie i sunnie. Zwolennicy teorii naskh wywodzą ją z Koranu. Przeciwnicy, których jest zdecydowana mniejszość przekonują, że naskh nie ma umocowania w Koranie. Uczeni muzułmańscy dowodzą, że zrozumienie naskh jest koniecznym warunkiem właściwego zastosowania boskich praw i jednym z najważniejszych warunków wstępnych do analizy treści prawnych zawartych w Koranie. Zgodnie z tą koncepcją sura objawiona później usuwa treści z nią sprzeczne objawione wcześniej. Chociaż na pierwszy rzut oka metoda usuwania sprzeczności w prawie muzułmańskim przypomina rzymską regułę kolizyjną: *lex posterior derogat legi priori*, to jest zasadą mało przejrzystą i mocno zagmatwaną. Z tych względów może być często wykorzystywana dla celów ideologicznych.

---

⁵⁹ Por. D. Bukay, *Pokój czy dżihad...*, *op. cit.* Pojawiają się jednak głosy w świecie islamu, że werset 2:256: *Nie ma przymusu w religii!*, jest najważniejszy przedstawia bowiem ideę wolności wyznania, której próżno szukać w innych religiach, tak Sheik Abdur Rahman, główny sędzia Pakistanu; *ibidem*.

